

Warszawa, 04-03-2024 r.

**BIURO
RZECZNIKA PRAW OBYWATELSKICH**
Zastępca Rzecznika Praw Obywatelskich
Valeri Vachev

XI.071.3.2024.AM

Pani
Zuzanna Rudzińska-Bluszcz
Podsekretarz Stanu
Ministerstwo Sprawiedliwości
ePUAP
Zespol4@ms.gov.pl

dot. DSRiN-V.401.3.2023

Szanowna Pani Minister!

W odpowiedzi na pismo Pani Minister z dnia 27 lutego 2024 r. w sprawie projektu rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie sposobu przygotowania wysłuchania osoby niepełnosprawnej oraz warunków, w jakich powinno odbywać się wysłuchanie (A 524) (dalej: „projekt rozporządzenia”), działając w oparciu o art. 16 ust. 1 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz.U. z 2023 r. poz. 1058, t.j.) oraz w ramach pełnienia funkcji niezależnego mechanizmu

monitorującego wdrażanie postanowień Konwencji o prawach osób z niepełnosprawnościami¹, uprzejmie proszę o przyjęcie poniższych uwag.

1. Definicja osoby z niepełnosprawnością

Zgodnie z definicją zawartą w Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, osoba z niepełnosprawnością to taka, która ma długotrwale naruszoną sprawność fizyczną, psychiczną, intelektualną lub w zakresie zmysłów co może, w oddziaływaniu z różnymi barierami, utrudniać jej pełny i skuteczny udział w życiu społecznym, na zasadzie równości z innymi osobami (art. 1 Konwencji).

Szczególne warunki wysłuchania osób z niepełnosprawnościami powinny dotyczyć zatem nie tylko osób, które legitymują się orzeczeniem o niepełnosprawności, lecz także takich osób, które w sposób widoczny mają trudności związane z jakimś rodzajem niepełnosprawności, choć nie posiadają stosownego orzeczenia.

2. Uwzględnienie szczególnej sytuacji osób g/Głuchych

Projekt rozporządzenia nie uwzględnia szczególnej sytuacji osób g/Głuchych, ani specyficznej pozycji polskiego języka migowego (PJM – nie mylić z SJM, systemem językowo-migowym, który nie jest naturalnym językiem osób g/Głuchych). Dla g/Głuchych język polski jest językiem obcym, a w wielu przypadkach językiem nieznanym. Wysłuchanie osoby g/Głuchej wymaga zatem zapewnienia obecności tłumacza Polskiego Języka Migowego, co pociąga za sobą konieczność zmiany § 2 ust. 2 i 3 projektu rozporządzenia („W przypadku, gdy osoba niepełnosprawna jest cudzoziemcem lub osobą g/Głuchą”, „tłumacza języka, którym posługuje się osoba niepełnosprawna, w tym polskiego języka migowego”) oraz § 1 ust. 1 – wprawdzie projekt wspomina o „biegłym z zakresu komunikacji wspomagającej lub alternatywnej”, jednak definicja AAC (§ 1 ust. 2 pkt 2) zawarta w projekcie pomija kwestię mimiki, gestów i migów, wymieniając jedynie „mowę i pismo”. Dla uniknięcia wszelkich wątpliwości – również u mających stosować projektowane rozporządzenie

¹ Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz.U. z 2012 r. poz. 1169 ze zm.; dalej też: „Konwencja”).

sędziów – i dla podkreślenia wagi Polskiego Języka Migowego, warto w tym projekcie wprost wymienić ten język.

Należy ponadto zauważyć, że dostępne są usługi tłumacza języka migowego on-line (tzw. wideotłumacza). Usługa ta polega na tłumaczeniu języka migowego za pośrednictwem urządzeń lub komunikatorów internetowych i jest już z powodzeniem stosowana przez organy administracji publicznej.

3. Uwzględnienie potrzeb osób z niepełnosprawnością intelektualną

W § 1 ust. 2 pkt 2 projektu rozporządzenia została zawarta definicja komunikacji alternatywnej. Definicja nie obejmuje jednak komunikacji z wykorzystaniem mimiki twarzy oraz gestów, które są kluczowe w komunikacji z osobami z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębokim.

4. Rozwiązania dla osób z ADD i ADHD

Projekt rozporządzenia nie zawiera rozwiązań wspomagających osoby z deficytami uwagi (ADD) oraz z nadpobudliwością psychoruchową z deficytem uwagi (ADHD), wśród których większość stanowią osoby w normie intelektualnej, jednak wymagające specyficznej organizacji wysłuchania – tak pod względem czasowym, jak i wyeliminowania pewnych kategorii bodźców (wzrokowych, słuchowych, węchowych) mogących rozpraszać ich uwagę. Sytuacja takich osób nie jest identyczna z sytuacją osób w spektrum autyzmu i osób z niepełnosprawnością intelektualną, chociaż niektóre z dostosowań mogą być podobne. Rozwiązanie przewidziane w § 8 projektu rozporządzenia nie wydaje się zatem wystarczające pod tym względem.

5. Uwzględnienie orzeczeń dotyczących niepełnosprawności

W § 2 projektu rozporządzenia warto rozważyć uwzględnienie nie tylko rodzaju niepełnosprawności, ale także szczególnych potrzeb osoby z niepełnosprawnością, opisanych w stosownym orzeczeniu dotyczącym niepełnosprawności.

Niemniej jednak, jak wskazałem w punkcie 1, nie wszystkie osoby, które posiadają niepełnosprawność w sensie biologicznym czy medycznym, są osobami z

niepełnosprawnością w sensie „prawnym”, tzn. nie wszystkie takie osoby posiadają prawne potwierdzenie tej okoliczności w postaci orzeczenia o niepełnosprawności, czy orzeczenia o całkowitej lub częściowej niezdolności do pracy. Przy określaniu warunków i form wysłuchania należy zatem uwzględnić funkcjonalne oraz społeczne aspekty niepełnosprawności.

6. Plan przeprowadzania wysłuchania

W projekcie rozporządzenia przewidziano przedstawienie osobie z niepełnosprawnością przez sąd planu przeprowadzania wysłuchania i wskazano formy tego przedstawienia, tj. ustną, na piśmie i w formie graficznej. W mojej ocenie, należy uwzględnić w tym przepisie szczególną sytuację osób g/Głuchych i wskazać, że sąd przedstawia plan przeprowadzania wysłuchania również w tłumaczeniu na PJM, jeśli jest to uzasadnione potrzebami osoby z niepełnosprawnością.

W § 2 ust. 1 projektu rozporządzenia został uwzględniony poziom sprawności ruchowej, sposób komunikacji, ale nie została wzięta pod uwagę rutyna dnia i możliwy poziom koncentracji. W przypadku osób przyjmujących leki na koncentrację wysłuchanie takiej osoby może okazać się możliwe wyłącznie w godzinach porannych, a po południu z uwagi na trudności z koncentracją takie wysłuchanie może okazać się utrudnione.

W tym kontekście zwracam uwagę, że zgodnie z treścią art. 185f § 2 Kodeksu postępowania karnego² przed pierwszym przesłuchaniem osoba przesłuchiwana w trybie określonym w art. 185a-185c oraz art. 185e k.p.k. otrzymuje informacje o przebiegu, sposobie i warunkach przesłuchania. Informacje zawierają opisowe lub graficzne przedstawienie przebiegu, sposobu i warunków przesłuchania. Pomiędzy doręczeniem informacji a terminem przesłuchania powinno upłynąć co najmniej 3 dni, chyba że dobro postępowania stoi temu na przeszkodzie. Tymczasem w projekcie rozporządzenia nie zawarto terminu dotyczącego odpowiedniego wyprzedzenia – co prawda w § 4 ust. 1 *in fine* wskazano, że osoba z niepełnosprawnością zawiadamia sąd

² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2024 r. poz. 37 ze zm.; dalej: „k.p.k.”).

o potrzebie skorzystania z pomocy i udogodnień najpóźniej na siedem dni roboczych przed terminem wysłuchania, jednak nie wskazano wprost, w jakim czasie to zawiadomienie powinno zostać jej przekazane.

Takie wcześniejsze zapoznanie się z przebiegiem planowanego wysłuchania jest szczególnie istotne w przypadku osób w spektrum autyzmu, które bez uprzedzenia mogą mieć trudności w przygotowaniu się do wysłuchania. W przypadku silnego wzburzenia i nagłych zmian mogą również wystąpić zachowania trudne, stąd udzielenie informacji z odpowiednim wyprzedzeniem wydaje się kluczowe z perspektywy wskazanej grupy.

Ponadto należy rozważyć wprowadzenie do projektu rozporządzenia obowiązku sporządzenia zawiadomienia o wysłuchaniu oraz planu przeprowadzania wysłuchania, o ile to konieczne, w tekście łatwym do czytania i rozumienia, co jest szczególnie istotne dla osób z niepełnosprawnością intelektualną.

7. Konieczność stosowania racjonalnych usprawnień

Zgodnie z art. 13 ust. 1 Konwencji: „Państwa Strony zapewnią osobom z niepełnosprawnościami, na zasadzie równości z innymi osobami, skuteczny dostęp do wymiaru sprawiedliwości, w tym przez wprowadzenie dostosowań proceduralnych i dostosowań odpowiednich do ich wieku, w celu ułatwienia efektywnego udziału, bezpośrednio lub pośrednio, zwłaszcza jako świadków, we wszelkich postępowaniach prawnych (...)”. Jednocześnie, zgodnie z art. 5 ust. 3 Konwencji, władze publiczne zobowiązane są, w celu popierania równości i likwidacji dyskryminacji, do podjęcia wszelkich odpowiednich kroków celem zapewnienia racjonalnych usprawnień. „Racjonalne usprawnienie” należy rozumieć jako konieczne i odpowiednie zmiany i dostosowania, nie nakładające nieproporcjonalnego lub nadmiernego obciążenia, jeśli jest to potrzebne w konkretnym przypadku, w celu zapewnienia osobom z niepełnosprawnościami możliwości korzystania z wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności oraz ich wykonywania na zasadzie równości z innymi osobami³.

³ Por. art. 2 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych.

Jakkolwiek zaproponowane w projekcie rozporządzenia środki, które mają czynić procedurę wysłuchania dostępną dla osób z niepełnosprawnościami ocenić należy jako adekwatne, wydaje się, że należy również wyraźnie wskazać obowiązek zapewnienia osobie z niepełnosprawnością racjonalnych usprawnień, do czego odwołuje się art. 5 ust. 3 Konwencji. Wynika to z faktu, że mimo ustalenia przez sąd właściwości i warunków osoby z niepełnosprawnością (§ 2 projektu rozporządzenia), nie wszystkie szczególne potrzeby osoby z niepełnosprawnością mogą zostać zidentyfikowane. Tym samym, zadaniem sądu powinno być uwzględnienie szczególnych potrzeb danej osoby, które zostaną stwierdzone lub ujawnione tuż przed lub już w trakcie wysłuchania.

8. Dostępność miejsca wysłuchania

Trudności osób z niepełnosprawnościami nie powinny być potęgowane przez system prawny, stąd konieczność zapewnienia pełnego dostępu do wymiaru sprawiedliwości przez usuwanie barier – zarówno architektonicznych, proceduralnych, jak i komunikacyjnych. Jak bowiem podkreślił Komitet ONZ do spraw Praw Osób Niepełnosprawnych, nie można mówić o zapewnieniu skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości, jeżeli budynki w których znajdują się organy ścigania i organy sądownicze, obiekty, w których świadczone są tego rodzaju usługi, a także informacja i komunikacja, nie są dostępne dla osób niepełnosprawnych⁴. Dostępność wymiaru sprawiedliwości rozumiana jako dostosowanie infrastruktury sądów i prokuratur do potrzeb osób z różnego rodzaju niepełnosprawnościami ma zatem niebagatelny wpływ na realizację prawa do sądu tej grupy osób.

W § 8 ust. 1 przewidziano, że w przypadku budynków sądów, które nie zapewniają możliwości korzystania z windy, wysłuchanie osób z trudnościami w samodzielnym poruszaniu, odbywa się w salach usytuowanych na parterze. W mojej ocenie, wyjście naprzeciw potrzebom osób o ograniczonej sprawności ruchowej wymaga, aby budynek sądu był dostępny jako taki, a przynajmniej – w kontekście wskazanego wyżej brzmienia przepisu – aby dostępne było wejście do sądu, jego otoczenie i pomieszczenia na parterze, w których odbyć ma się wysłuchanie. O ile w nowobudowanych siedzibach sądów zapewnienie dostępności nie powinno stanowić

⁴ Komentarz generalny nr 2 (2014) Komitetu do spraw Praw Osób Niepełnosprawnych – artykuł 9: Dostępność (CRPD/C/GC/2), pkt 38.

problemu, to w budynkach sądów, które mają charakter zabytkowy lub mieszczą się w starszym budownictwie, dostępność może stanowić wyzwanie.

Jednocześnie należy wskazać, że w § 8 ust. 2 projektu rozporządzenia uwzględniono możliwość wysłuchania w salach przystosowanych dla potrzeb osób słabosłyszących lub przy wykorzystaniu urządzenia przenośnego ułatwiającego komunikację z tymi osobami. We wskazanej regulacji z nieznanymi przyczyn pominięto urządzenia inne niż przenośne, np. pętle indukcyjne montowane na stałe.

Wydaje się również, że w przypadku osób z niepełnosprawnościami system przesłuchania na odległość powinien być wykorzystywany jak najszerszej. Jeśli jednak osoba z niepełnosprawnością wyrazi wolę wysłuchania w budynku sądu należy dołożyć wszelkich starań, aby jej to umożliwić.

9. Język projektu rozporządzenia

Zdaję sobie sprawę, że projekt rozporządzenia stanowi realizację delegacji ustawowej zawartej w art. 600 § 7 Kodeksu postępowania cywilnego⁵, w którym mowa jest o „osobie niepełnosprawnej”. Niemniej, określeniem bliższym standardom wskazanym w Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, jest określenie „osoba z niepełnosprawnością”, które wskazuje, że niepełnosprawność jest tylko jedną z cech danej osoby, niedeterminującą jej tożsamości. Z tego względu, w mojej ocenie, nowo uchwalane przepisy powinny uwzględniać tę zmianę terminologiczną, posługując się określeniem „osoba z niepełnosprawnością”. W niektórych aktach prawnych już posłużono się właśnie tym określeniem⁶, co uważam za dobrą praktykę. Zmiana terminologii stosowanej wobec osób z niepełnosprawnościami na taką, która w pełni szanuje godność i autonomię tych osób jest również jedną z rekomendacji Komitetu

⁵ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2023 r. poz. 2760 ze zm.).

⁶ Zob. m.in. rozporządzenie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji z dnia 13 kwietnia 2022 r. w sprawie udogodnień dla osób z niepełnosprawnościami w programach telewizyjnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 982).

do spraw Praw Osób z Niepełnosprawnościami sformułowanych po pierwszym przeglądzie stanu wdrażania Konwencji w Polsce w 2018 r.⁷.

Korzystając z okazji, polecam uwadze Pani Minister publikacje Biura Rzecznika Praw Obywatelskich odnoszące się do materii projektu rozporządzenia: „Równe traktowanie uczestników postępowań. Przewodnik dla sędziów i prokuratorów”⁸ oraz „Dostępność wymiaru sprawiedliwości dla osób z niepełnosprawnościami”⁹. Wierzę, że zawarte w nich wnioski i rekomendacje mogą stać się cenną wskazówką przy projektowaniu rozwiązań prawnych dotyczących wsparcia w procedurach sądowych osób ze szczególnymi potrzebami.

Wyrażam nadzieję, że przedstawione uwagi spotkają się z zainteresowaniem Pani Minister i zostaną uwzględnione w toku dalszych prac legislacyjnych nad projektem rozporządzenia.

Łączę wyrazy szacunku

Valeri Vachev

Zastępca Rzecznika Praw Obywatelskich

/-wydano i podpisano elektronicznie/

⁷ Uwagi końcowe Komitetu do spraw Praw Osób Niepełnosprawnych pod adresem Polski, CRPD/C/POL/CO/1, 29 października 2018 r., dostęp pod adresem:

<https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Uwagi%20ko%C5%84cowe%20KPON%20final.pdf> [dostęp: 29 lutego 2024 r.].

⁸ Dostęp w wersji elektronicznej pod adresem:

https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/podrecznik_Rowne_traktowanie_uczestnikow_po_stepowan.pdf [dostęp: 29 lutego 2024 r.].

⁹ Dostęp w wersji elektronicznej pod adresem:

<https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Dost%C4%99p%20os%C3%B3w%20z%20niepe%C5%82nosprawno%C5%9Bciami%20do%20wymiaru%20sprawiedliwo%C5%9Bci.pdf>

[dostęp: 29 lutego 2024 r.].

